

SALÂT KAVRAMI: ETİMOLOJİSİ VE BAZI MÜLÂHAZALAR

Yrd.Doç.Dr. Hüseyin GÜLLÜCE*

ÖZET

Lügat manası dua etmek olan salât, Kur'ân'da sıkça geçen en önemli kavramlardan biridir. Bu kavramın manasını daha iyi anlayabilmek için etimolojisinin iyi tesbit edilmesi ve yine Kur'ân'da sıkça geçen ateşe sokmak manasındaki benzer bir kelime olan saly ile farkının ortaya çıkarılması önem arz etmektedir. Bazı kaynaklarda ve bilimsel çalışmalarda bu iki kelimenin birbirine karıştırılması, hatta tek kelime zannedilmesi bu kavramın kökeninin belirlenmesinin önemini daha da arttırmıştır.

Anahtar kelimeler: Salât, salv, saly, dua etmek, ateşe sokmak

ABSTRACT

The Concept of Salat: Etimologically and Some Notes

The "salat" is one of the very important concepts in the Qur'an, which etimologically drive from "salv" root. The basic meaning of the concept "salat" in Arabic language is "to pray". For more understanding of this concept is necessary to fix that etimological basic rightly.

The concept of the "salat" is involved in the some of the resource and scientific works, with word of "saly", which one of the words in the Qur'an. The etimological basic meaning of the "saly" is throw the fire. For the similarity between of

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

the two words “salv” and “saly”, the importance concept of “salat” etimologically is more increased.

Keywords: Salat, salv, saly, to pray, throw the fire.

Giriş:

Kavramlar her çeşit ilmî ve edebî metin için önemli olup iyi bilinmesi gerekli hususlardandır. Yüce Allah'ın insanlara ilâhî bir mesajı olan Kur'ân-ı Kerim ve onun yorumunu içeren tefsir ilmi açısından da durum aynı, hatta daha da önemlidir. Dolayısıyla Kur'ân'ı doğru ve iyi anlayabilmek için önce onda geçen kavramları doğru bir şekilde bilmek gerekmektedir¹.

Kur'ân'da geçen önemli kavramlardan biri de الصلاة / es-salât'tır. Tespitlerimize göre salât kavramı isim haliyle Kur'ân'da seksen üç, fiil haliyle on iki defa olmak üzere toplam doksan beş kere geçmekte ve en sık tekrar edilen kelimeler arasında 110. sırada yer almaktadır. Bu öneminden dolayı da bu kavram hakkında pek çok makale ve bölüm yazılmış, ne yazık ki o derecede de yanlışlıklara düşülmüş, yanlış bilgiler aktarılmıştır. Oysa her kavram için gerekli olduğu gibi bu kavramın da etimolojisi dikkatli bir şekilde araştırılıp etraflıca incelemeler yapılsaydı, bu kargaşa ve yanlışlıklar olmayabilirdi.

Dolayısıyla, bu makalede, önce salât kavramının etimolojisi hakkında bilgi verildikten sonra, bu kavramla karıştırılan الصلي / es-saly kelimesi hakkında bilgi verilecek, her iki kelimenin lügat ve Kur'ân'da geçen manaları üzerinde durulacaktır. Son olarak yapılan yanlışlıklara dikkat çekilerek uyarıcı mülâhazalarda bulunulacaktır.

¹ Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. H. Mehmet Soysaldı, *Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, İzmir 1997, s. 1 vd.; Hasan Yılmaz, “Kur'ân'ı Anlamada Odak Kavramların Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, sy. 22 (Erzurum 2004), s. 231 vd.

I- صَلَا – يَصَلُّو – صَلَّوْا Kelimesi

Sarf Yönünden İncelenmesi: الصلاة / es-salât² kavramı fiil asıllı³ lâm'ı⁴ vâv ile mu'tel⁵ bir isim olup aslı الفعلة / el-fe'aletu vezninde الصلوة /es-salevetu'dur. Sarf ilminin bir i'lâl⁶ kuralı⁷ gereği vâv harfi elife dönüşerek الصلاة şeklini almıştır. Lâmu'l-filinin aslı vâv olduğundan dolayı elif harfi cem-i müennes sâlim olan الصلوات / es-salevât kelimesinde vâv olarak ortaya çıkmıştır.

Belirttiğimiz gibi bu kelime müştak⁸ olup mazisi صَلَا , muzarisi يَصَلُّو , masdarı صَلَّوْا'dır. Nâkıs-ı vâvî⁹'dir. Arap dilinde bir kelimedeki illetli harflerden biri bulunursa o kelimedeki i'lâl ve ibdâl¹⁰ gibi şekil değişiklikleri olabilmekte, bu da Arapça'nın dikkat edilmesi gereken yönlerinden birini oluşturmaktadır. Salât kavramı da bu şekilde bir kelimedir ve bu durumundan dolayı da bazı karışıklıklara neden olmuştur.

² Mushaf hattına göre الصلوة şeklinde yazılır. Bu tarz yazılış aslına da uygun ve sadece Mushaf'ta kullanılan bir kitâbet şeklidir. Bkz. İsmail Hakkı Bursevî, *Furûk-ı Hakkî*, İstanbul 1251, s. 5-6.

³ İleride geleceği gibi bu ismin aslının mazisi صَلَا , muzarisi يَصَلُّو , masdarı صَلَّوْa'dır.

⁴ Arapça'da kelimeler ل – ع – ف'dan müteşekkil فعل kalıbına göre ölçülürler. Bir kelimenin ilk harfi o kelimenin fâ'sı, ikincisi ayn'ı, üçüncüsü lâm'ı olur. Eğer üç harften fazla olursa dördüncü harfi ikinci lâm'ı, beşincisi üçüncü lâm'ı ve altıncısı dördüncü lâm'ı diye isimlendirilirler. Bu ölçmeye el-mizânü's-sarfî denilmektedir. Bkz. Muhammed Sa'îd Esber - Bilâl Cüneydî, *eş-Şâmil Mu'cem fi 'Ulûmi'l-Luğati'l-Arabiyye ve Mustalahâtihâ*, İkinci baskı, Beyrut 1985, s. 943.

⁵ Bilindiği gibi Arapça'da yirmi sekiz harf olup bunlardan üçü illetli, diğerleri sahih harftir. İletli yani nâkıs harfler elif, vâv ve yâ harfleridir. Geniş bilgi için bkz. Muhammed Sa'îd Esber - Bilâl Cüneydî, s. 609.

⁶ İ'lâl Arapça'da illetli harflerin hazfi (kelimeden çıkarılıp atılması), harekesinin hazfi veya başka bir harfe dönüştürülmesidir. Bkz. Muhammed Sa'îd Esber - Bilâl Cüneydî, s. 141; Osman Azmî, *Zubdetu't-Ta'rifât*, İstanbul 1293, s. 13.

⁷ Arapça'daki i'lâl kaidelerinden birisi de vâv veya yâ harfleri hareketli olup kendinden önceki harfin harekesi de üstün olursa yani mâ-kabilleri meftûh olursa elif harfine dönüşürler. قَالَ, كَال, غَزَا, نَمَى'nın elifleri hep bu şekilde vâv ve yâ'dan dönüşmüş eliftirler. Bkz. Osman Azmî, s. 13.

⁸ Müştak kelime, başka bir kelimeden türeyen kelimedir. Bunlar on tane olup şunlardır: Mâzi fiil, muzâri fiil, emir fiil, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, ism-i mekân, ism-i zaman, ism-i tafdîl, ism-i âlet ve sıfat-ı müşebbehe. Müştakkâtın aslı konusunda Basra ve Kûfe âlimleri arasında ihtilâf vardır. Basra ulemasına göre asıl, câmid masdar; Kûfe ulemasına göre ise mâzi fiildir. Bkz. Muhammed Sa'îd Esber - Bilâl Cüneydî, s. 856.

⁹ Nâkıs, lâmu'l-filî illetli harflerden oluşan fiillere denir. Eğer bu illetli harf vâv ise nâkıs-ı vâvî, yâ ise nâkıs-ı yâî diye isimlendirilir. Geniş bilgi için bkz. Muhammed Sa'îd Esber - Bilâl Cüneydî, s. 957.

¹⁰ İbdâl sarf ilmi açısından bir harfi hazfedip onun yerine başka bir harf koymaktır. Bkz. Muhammed Sa'îd Esber - Bilâl Cüneydî, s. 31.

edildiğinde ise dua etmek manasına gelmektedir. ان الله وملائكته يصلون على النبي يا ايها الذين آمنوا صلوا عليه وسلموا تسليما (Allah Peygamberine rahmet etmekte, melekleri de onun için mağfiret istemektedirler. Ey iman edenler, siz de ona dua ve selâm edin.) (Ahzâb, 33/56) ayetinde ve şu hadis-i şerifte bu manalar açıkça görülmektedir: اللهم صل على آل أبي أوفى (Ey Allahım, Ebî Evfâ'nın ailesine merhamet buyur.)¹² Bu kelimenin diğer manaları da “belin ortası, belin hareket ettirilmesi ve at yarışlarında ikinci sıradaki atın başının öndeki atın uyluğunun hizasına gelmesi vb.”dir.¹³

Lügat kitaplarının ortak olarak verdiği bu bilgiler dışında bazı kaynaklarda farklı ve ilâve bilgilere de rastlamak mümkündür.

Çok dakik ve mütehasıs bir dilci olan İbn Fâris¹⁴ (ö. 395/1004) daha önce yazmış olduğu *Mucmelu'l-Luğa* isimli eserinde “salât” kavramının kendisinden geldiği “salv”ın bir manasının da “ateşe sokmak” olduğunu belirtmesine¹⁵ rağmen, hayatının sonlarına doğru yazmış olduğu son eseri ve çok sahih bir lügat olan¹⁶ *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa* isimli eserinde bu hatasını tashih etmiş ve bu ikisinin farklı kelimeler olduğunu açıklamıştır.¹⁷

Râgıb Isfahânî (ö. 425/1033) önce bu kavramın doğru olan lügat manasını vermiş, sonra da “Birisî de demiştir ki salât, saly kökünden gelir. صلى الرجل (Adam namaz kıldı)nın manası, “adam bu ibadetle kendisinden “sıla”yı yani cehennem ateşini uzaklaştırdı” olur ve bu duruma göre “sallâ”nın binası, “merreda / hastalığı

¹² Hadis için bkz. Müslim, Zekât, 176.

¹³ Bkz. Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Üçüncü Baskı, Mısır 1390/1970, III, 300-301; a.mlf., *Mucmelu'l-Luğa* (nşr. Züheyr 'Abdulmuhsin Sultan), Beyrut 1406/1986, II, 538; Râgıb el-İsfahânî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân* (nşr. Safvân 'Adnân Dâvûdî), İkinci Baskı, Beyrut 1418/1997, s. 490-492; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1410/1990, XIV, 464 vd.; Cemâluddîn Ebu'l-Ferec 'Abdurrahmân b. el-Cevzi, *Nüzhetu'l-A'yuni'n-Nevezîr fi 'İlmî'l-Vucûh ve'nezâir* (nşr. Muhammed 'Abdulkerîm Kâzin er-Râdî), Üçüncü Baskı, Beyrut 1407/1987, s. 393-394; es-Semîn, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf, *Umdetu'l-Huffâz fi Tefsiri Eşrefi'l-Elfâz*, İstanbul 1407/1987, s. 298-299; Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, Mısır 1369/1950, s. 392; Muhammed el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, Mısır 1315, I, 157; Asım Efendi, Mütercim, *Kâmûs Tercemesi*, İstanbul 1305, IV, 1041-2; el-Ma'lûf, Lewis, *el-Muncid fi'l-Luğa*, Beyrut, ts., s. 434.

¹⁴ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa (Mukaddimetu'n-Nâşir)*, I, 21.

¹⁵ İbn Fâris, *Mucmelu'l-Luğa*, II, 538.

¹⁶ Meselâ Yâkût Hamevî bu eser hakkında “Bu çok değerli bir kitaptır. Bu sözlüğün bir benzeri yazılmamıştır”. Bkz. İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa (Mukaddimetu'n-Nâşir)*, I, 39.

¹⁷ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, III, 300.

giderdi” gibi izale (gidermek) için kullanılmış olur.”¹⁸ şeklinde ilâve bir bilgiye yer vermiştir. Ancak Râgıb İsfahânî her ne kadar “Biri de demiştir ki” ifadesi ile kendisinin bu görüşe katılmadığını, bu görüşün yanlış olduğunu belirtmek istemiş ise de bu kısım, dikkatle araştırılmadan yapılan sonraki birçok çalışmanın yanlış yönlendirilmesine sebep olmuştur. Nitekim bu görüşün başka dilciler tarafından reddedildiğini ileride göreceğiz.

İbn Manzûr (ö. 711/1311), lügat manasına binâen namaza salât denmesinin, namazda dua ve istiğfarın mevcut oluşundan ve rükû, sücûd esnasında belin hareket ettirilmesinden dolayı olduğunu belirtmektedir.¹⁹

es-Semîn olarak bilinen Ebu'l-‘Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf (ö. 756/1355)’un yazmış olduğu ‘*Umdetu’l-Huffâz fi Tefsiri Eşrefi’l-Elfâz* isimli Kur’ân kelimeleri sözlüğünde ise, “salât kavramının ateşe sokmak manasındaki saly kökünden geldiğini” söyleyenin sözünün merdud, yani yanlış bilgi olduğundan, kabul edilemez olduğu belirtilmekte ve meselenin doğrusu açıklığa kavuşturulmaktadır.²⁰

Birçok lügat gibi Feyyûmî (ö. 770/1368)’nin yazmış olduğu *Misbâhu’l-Munîr*’de de “ateşe girmek” manasına gelen *رمى* babından geldiği, salât kavramının kendisinden türediği *مصلا*’nın ise *دعا* vezninde olduğu, atların uyluğu manasını taşıdığı, at yarışlarında ikinci olan ata, başı öndeki atın uyluğunun hizasına geldiği için musallî dendiği, namaz kılana da musallî denilmesinin, namaz kılanın başının bir önceki saftakinin arkasında oluşundan kaynaklandığı belirtilmektedir.²¹

Modern sözlük tertibine göre yazılmış olan *Muncid*’de bu iki kelime arasındaki fark daha da açık bir şekilde ortaya konmuş, salv ve saly kelimeleri ayrı ayrı verilerek birbirine karıştırılmasına meydan bırakılmamıştır.²²

Ayet ve Hadislerden Örnekler: Buraya kadar lügatlardan aktardığımız salât kelimesinin manalarını Kur’ân ve sünnete göre sınıflandıracak olursak, on tane

¹⁸ Râgıb el-İsfahânî, s. 492.

¹⁹ İbn Manzûr, XIV, 464. es-Semîn bu konuda şöyle demektedir: “Burada şunu da belirtmek isteriz ki, elbette ki istilâhî manalar ile lügavî manalar arasında bu kavramda olduğu gibi her zaman münasebet kurmak mümkün olmamaktadır.” es-Semîn, s. 299

²⁰ es-Semîn, s. 299.

²¹ Muhammed el-Feyyûmî, I, 157.

²² el-Ma’lûf, s. 434.

mananın ortaya çıktığını görürüz. Bu manalar göz önüne alınınca bu kelimenin kavramlaşmış Kur'ânî müşterek bir lafız²³ şekline geldiği de anlaşılabilir olur.

Bu manalar şunlardır:

1- Rahmet: **رَحْمَةً** أولئك عليهم صلوات من ربهم ورحمة (İşte Rablerinden rahmetler hep onların üzerindedir...) (Bakara, 2/157) ayetindeki salavât'ın rahmet manasına geldiği gibi. Sondaki rahmet kelimesi ise salavât üzerine atf-ı tefsîridir.

2- Hz. Peygamber'in duası: **وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ** (Onlara (müminlere) dua ediver. Çünkü senin duan onların kalplerini yatıştırır.) (Tevbe, 9/103)

3- Meleklerin mağfiret istemeleri: **إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا** (Allah Peygamberine rahmet etmekte, melekleri de ona mağfiret istemektedirler. Ey iman edenler, siz de ona dua ve selâm edin.) (Ahzâb, 33/56) ayetindeki meleklerin salât'ının istiğfar manasına geldiği gibi.

4- Salât kelimesinin Kur'ân-ı Kerim'de kavram olarak ve en çok kullanıldığı beş vakit namaz: Birçok yerde zekât verilmesi emri ile birlikte **أَقِمِ الصَّلَاةَ** (Namazı kıl) (Hûd, 11/114; İsrâ, 17/78, Mâide, 5/6 vb.) ve **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ ...** (Ey iman edenler, namaz kılacağınız vakit yüzünüzü ... yıkayın (abdest alın)) ayetlerindeki salât'ın manasının namaz olduğu gibi.

5- Kur'ân okuma: **وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا** (Kur'ân okurken sesini pek yükseltme, kendin işitemeyecek kadar da gizleme. İkisinin arası bir yol tut.) (İsrâ, 17/110) ayetinde **بِصَلَاتِكَ**, **بِقِرَائَتِكَ** manasına geldiği gibi.

6- Din: **قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصْلَاتَكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا** (Dediler ki ey Şuayb, atalarımızın taptıklarını terk etmemizi senin dinin (salât'ın) mi emrediyor?) (Hûd, 17/87) ayetinde olduğu gibi.

7- Yer (havra veya kilise) ismi: **وَبِيعَ وَصَلَاتٍ ...** (Hac, 22/40) âyetinde geçtiği gibi.

8- Fâtiha suresi: **يَا أَيُّهَا اللَّهُ تَعَالَى قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ** (Yüce Allah buyurmuştur ki: Ben azîmüştân Fâtiha suresini kendimle kulunun arasında ikiye böldüm...) kutsî hadîsinde vukû bulunduğu gibi²⁴

²³ Müşterek lafız, ilk kullanıldığı andan itibaren birçok mana için ortak olarak kullanılan kelimedir. Bkz. 'Alî b. Muhammed el-Curcânî es-Seyyid eş-Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Kostantiniyye 1300, s. 145.

²⁴ Hadis için bkz. Muvatta', Salât, 39; Müslim, Salât, 38.

9- Kâfirlerin putlarına ibadeti: Müşriklerin Hz. Peygamber'e dediği الصلاة انترك لآلهتنا (İlâhlarımıza ibadeti terk mi edelim?) ifadesinde yer aldığı gibi.²⁵

10- Müminlerin Hz. Peygamber'e duaları: يا أيها الذين آمنوا صلوا عليه وسلموا تسليما (Ey iman edenler, siz de ona dua ve selâm edin.) (Ahzâb, 33/56)²⁶ âyetindeki salât ile bir hadis-i şerifte Benî Seleme'den bir adamın Resûlullah'a gelip Ey Allah'ın Resûlü, ebeveynimin ölümünden sonra onlara yapabileceğim iyilik var mıdır? sorusu üzerine Resûlullah'ın نعم الصلاة عليهما (Evet onlara dua etmek)²⁷ şeklinde buyurmasındaki salât gibi.

Salât'ın genel manaları hakkında alimler dört gruba ayrılmışlardır:

A- Dua, rahmet ve istiğfar manalarında kullanılan müşterek bir lafızdır, görüşünde olanlar.

B- Sadece dua ve rahmet arasında müşterektir, istiğfar manası ise dua manasına dahildir, diyenler.

C- Bazı muhakkik alimlerin görüşüdür ki lügatta salât mutlak olarak şefkat etmektir. Şefkat Allah'a nisbetle rahmet, meleklerle nisbetle istiğfar, müminlere nisbetle dua etmektir. Bu görüşe göre ise salât kelimesi manevî müşterek olmaktadır.

D- Dua manasında hakikat²⁸, rahmet manasında mecazdir²⁹. Çünkü rahmet duanın sebebidir, görüşünde olanlar.³⁰

Salât'ın bunun dışındaki diğer manaları ise tâlî manalardır. Kur'ân'da ise kavramlaşarak daha çok "namaz" manasına kullanılmıştır.³¹

²⁵ Bu rivayetin kaynağına ulaşamadık.

²⁶ İbnü'l-Cevzî, s. 394-396; el-Curcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât* (Haşiyesi Mütemmimât), s. 19-20; *Mecmû'atu'l-Ahzâb Haşiyesi*, II, 158.

²⁷ Hadis için bkz. Ahmed b. Hanbel, III, 498. Cenaze namazına dahi salâtü'l-cenâze denmesi cenazeye dua etmek manasından dolayıdır. Bkz. Mansûr 'Alî Nâsîf, *et-Tâc el-Câmi'u'l-usûl fi Ehâdîsi'r-Resûl (s.a.) (Gâyetü'l-Me'mûl, Şerhu't-Tâc el-Câmi'u li'l-Usûl)*, Üçüncü baskı, Mısır 1381/1961, V, 6.

²⁸ Bir kelimenin neye delâlet etmek üzere vaz olunmuşsa o manada kullanılması demektir. Bkz. Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lüğatı*, İstanbul 1973, s. 49.

²⁹ Bir kelimenin vaz bulunduğu manadan başka bir manada bir münasebetle kullanılmasıdır. Ancak bu durumda asıl manasında kullanılmadığına dair bir karine olmalıdır. Bkz. Tahirü'l-Mevlevî, s. 96.

³⁰ el-Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât* (Haşiyesi Mütemmimât), s. 20.

³¹ Feyyûmî'nin belirttiği gibi, lügat manadan istilâhî manaya geçiş ahkâm konusundaki nesh gibidir. Artık istilâhî mana lügat manayı kaldırmış, yeni istilâhî mana geçerli olarak kalmıştır. Feyyûmî menkûlün ileyih olan istilâhî mananın kullanılmasını, tercih edilen mecazî mana olduğunu, menkûlün 'anh olan hakikî lügat mananın ise terk edilen mercûhun fih mana olduğunu ve bunun usûlcüler arasında ihtilâflı bir konu olarak devam ettiğini, bununla birlikte kimsenin yeni istilâhî manayı göz ardı edemeyeceğini de belirtir (bkz. el-Feyyûmî, I, 157).

II- صَلَّى - يَصَلِّي - صَلَا Kelimesi

Sarf Yönünden İncelenmesi: صَلَا - يَصَلُّوْا'den ayrı bir kelime olan fakat bazı müştakkatında il'âl kuralları gereği aynı yazılan ve aynı okunan,³² bu yüzden de onunla karıştırılan bu kelime de sarf yönünden öteki gibi nâkıs olmakla beraber nâkıs-ı yâ'dir yani onun gibi son harfi illetli fakat vâv yerine yâ'dır. Daha önce bahsedilen il'âl kuralı gereği elife dönüşen ve son harfi olan yâ, uzun elife değil de elif-i maksûre denilen ى şeklinde kısa elife dönüşmüş, salâ veya sılâ olmuştur.

Lügat Manaları: Bu kelimenin ise lügatta üç temel manası vardır. 1- Ateşe sokmak, yakmak, ısıtmak ve kızartmak. 2- Av yakalamak için tuzak kurmak. 3- Cephe manası ve koku dövülen geniş taş ki bu, isim hâlinin الصلاة / es-salâye veya الصلاة / es-salâe'nin manasıdır.

Şiirlerden örnekler:

تَحِيَّةٌ مِنْ صَلَّى فَوَادِكِ بِالْجَمْرِ	أَلَا يَا اسْمِي يَا هِنْدُ هِنْدُ بِنْتِي بِدَرِّ
--	---

(Ey Bedir'de yakınlarını kaybeden Hind, esen ol. Bu senin kalbini üzüntü ateşi ile yakanın selâmıdır.)

كَمَا تَصَلَّى الْمَقْرُورَ مِنْ قَسْرِ	فَقَدْ تَصَلَّبَتْ حَرَّ حَرْبِهِمْ
--	-------------------------------------

(Sen onların harp ateşini kızıştırdın, soğuktan donanın ısıtılması gibi.)

فَمَا صَلَّى عَصَاهُ كَمَا سَتَدِيمِ	فَلَا تَعْجَلْ بِأَمْرِكَ وَأَسْتَدِمَهُ
--------------------------------------	--

(İşinde acele etme, sebat et. Havada daireler çizen kuş misali ol. Çünkü onun asâsı henüz ısınmamıştır.)

³² Meselâ tef'îl babının ism-i fâili olan musallî, ism-i mef'ûlû ve ism-i mekânî musallâ, mazisi sallâ, muzarisi yusallî, masdarı tasliye, sülâsi mücerredinin ism-i fâili sâl vs. gibi. Ancak lügat kitaplarının beyanına göre bunlardan sadece tasliye namaz kılmak anlamında kullanılmamıştır. Bunun sebebi ise namaz kılmak ile karıştırılmaması içindir. Gerçi diğerleri için de aynı şey söz konusudur ancak namaz kılmak masdarı olan salât kelimesi mevcut olduğundan bu kelime ayrı olarak kullanılmaktadır. Örneğin salleytu tasliyeten denilmez, salleytu salâten denir. Fakat Hz. Peygamber'e dua etmek manasında salleytu ale'n-Nebiyî tasliyeten denilebilmektedir. Bkz. Âsım Efendi, IV, 1042.

تالله لولا النار ان نصليها
او يدعو الناس علينا الله
ما سمعنا لامير قاهها

(Allah'a yemin olsun ki cehennem ateşine girmeyecek olsaydık olmasa veya insanlar bize beddua etmeyecek olsaydı hiçbir emîri ne dinler ne de itaat ederdik.)³³

Görüldüğü gibi saly, bu şiirlerde lügat manası olan ateşe sokmak, yakmak ve kızartmak manasında kullanılmıştır ki Kur'ân'da da bu mana kastedilmiştir.

Ayet ve Hadislerden Örnekler: Salv kökünden türeyen ve temelde dua manasında olduğu halde Kur'ân ile kavramlaşarak namaz manasına gelen salât kavramının aksine bu kelime, Kur'ân'da da lügat manasında yani ateşe sokmak, ateşte yakmak ve ateşle ısınmak gibi lügat manalarında kullanılmış, Kur'ânî yeni bir mana kazanarak kavramlaşmamıştır. Meselâ Nisâ suresi 10. ayette ان الذين يأكلون (Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler karınlarına ancak ateş tıknmış olurlar. Zaten onlar çılgın bir aleve gireceklerdir.) buyurularak يصلى "ateşe sokmak" manasında kullanılmıştır. Ayrıca şu âyetlerde de lügat manasında kullanıldığı açıkça görülmektedir:

اذ قال موسى لاهله اني آتست نارا ساتيكم منها بخير او آتيكم بشهاب قبس لعلكم تصطلون (Musa ailesine ben bir ateş gördüm, size ondan ya bir haber getireceğim yahut ısınasınız diye tutuşmuş bir odun getireceğim, demişti.) (Neml, 27/7) Buradaki تصطلون "ateşe yaklaşarak onunla ısınmak" manasında kullanılmıştır.

ثم الجحيم صلوه (Sonra cahîm'e (cehenneme) sokun onu.) (Hâkka, 69/31)

وتصلية جحيم (Ve bir de cehenneme girmek vardır.) (Vâkıa, 56/94)

هل اتاك حديث الغاشية وجوه يومئذ خاشعة عاملة ناصبة تصلى نارا حامية (Kaplayıp örten kıyametin haberi sana geldi mi? Birtakım yüzler o gün asılmış, zillete düşmüştür. Çalışmış fakat boşuna yorulmuşlardır. Onlar kızışmış bir ateşe girerler.) (Ğâşıye, 88/1-4)

فذكر ان نفعت الذكرى سيذكر من يخشى ويتجنبها الاشقى الذي يصلى النار الكبرى (Onun için öğüt ver, öğüt fayda verirse. Allah'tan korkan öğüt alacaktır. Pek bedbaht olan da ondan kaçınacaktır. İşte o en büyük ateşe girecektir.) (A'lâ, 87/9-12)

³³ İbn Manzûr, XIV, 467-68.

حسبهم جهنم يصلونها فبئس المصير (Cehennem onlara yeter. Onlar oraya girecekler. **O ne fena bir akıbet.**) (Mücâdele, 58/8)

سيصلى نارا ذات لهب (O alevli bir ateşe girecek.) (Tebbet, 111/3) âyetlerinde bu kelimenin ateşe sokmak manasında kullanıldığı gibi.

Ahzâb savaşının akşamında Resûlüllâh'ın Huzeyfe'yi düşmanın durumunu öğrenmek için gönderdiğini anlatan hadis-i şerifte de Huzeyfe, Ebû Süfyân'ın sırtını ateşe ısıtmasını şu ifade ile anlatmıştır: *فرأيت أبا سفيان يصلي ظهره بالنار (Ebû Süfyân'ı, sırtını ateşe ısıtıyorken gördüm.)*³⁴

Örnek olarak verdiğimiz yukarıdaki ayetler ile hadis-i şerifte görüldüğü gibi **صلى** kelimesinin Kur'ân'daki manası da lügat manası olan ateşe sokmak, yakmak ve ısıtmaktır. Dolayısıyla bu kelime Kur'ân'da yeni bir mana kazanmamış yani bir kavram hâline gelmemiş ve lügat manasını aynen muhafaza etmiştir.

III- Bazı Mülâhazalar:

Kur'ân'da her ikisi de defalarca geçen bu iki farklı kelime ne yazık ki tek kelime zannedilerek salât kavramının kendisinden geldiği ve temelde dua etmek manasına gelen **صلى** – **صلا** – **يصلو** – **صلوا** kelimesi ateşe sokmak manasına gelen **صليا** – **يصليا** kelimesiyle karıştırılmış, bir kavram kargaşası ile beraber etimolojik hatalar yapılmıştır.

Kanaatimize göre eski olsun yeni olsun müelliflerin yaptığı bu hataların temelinde Râğib İsfahânî'nin *Müfredât*'ında *وقال بعضهم (ve birleri de demiştir ki)* ifadesi ile verdiği bilgiler yatmaktadır. Çünkü onun dışında eski ve önemli kaynak sözlüklerin hiçbirinde **صلوا** masdarına ait olan bu kavramın “ateşe sokmak” manasına geldiği belirtilmemiş, her iki kelime ayrı ayrı olarak ele alınmıştır. Râğib İsfahânî, bu ifadeyle bu görüşü reddettiğini, ona katılmadığını ifade etmek istemiştir. Nitekim eski teliflerde böyle bir üslub kullanıldığı bilinmektedir.

Bu iki kelimenin karıştırılmasının bir diğer sebebi de her iki kelimenin bazı müşakkâtının (türevlerinin) daha önce de belirttiğimiz gibi aynı telaffuz edilip aynı şekilde yazılmasıdır. Bu durum maalesef pek çok dilde bulunduğu gibi Arapça'da da

³⁴ Hadis için bkz. Müslim, Cihâd ve Siyer, 99.

sık karşılaşılan bir durumdur. Bunun da sebebi Arap dilindeki i'lâl, ibdâl, idğâm olgusudur.

Üçüncü bir sebep olarak da araştırma yapanların yeteri kadar hassas ve dakik davranmamalarını sayabiliriz.

Bahsettiğimiz yanlışlıklara örnek olması amacıyla şu eserleri sayabiliriz:

Meselâ, Arapça-Türkçe sözlüklerden birinde, صلوا maddesine yer verilmemiş; bunun yerine yanlışlıkla صلياً maddesi verilerek, önceki kelimenin manası sonraki kelimenin manası ile birlikte verilmiştir. Ayrıca صلياً'nın ikinci babdan gelen şekline³⁵ صلوا'nın manası verilerek diğer bir yanlışlığa meydan verilmiştir. Diğer taraftan صلياً tekrar verilmiş, ancak bu defa, "ateşte yanmak", "ateşe maruz kalmak" olarak doğru bir şekilde manalandırılmıştır. Böylece her iki maddenin türevleri, bir maddenin türevleri olarak karışık bir şekilde verilerek yanlış anlamalara yol açılmıştır.³⁶

Kur'ân kelimeleri sözlüğü olan Dâmğânî'nin Kâmûsu'l-Kur'ân'ında bile salât kavramı, aynen ص ل ي harflerinden müteşekkil bir kavram olarak verilmiş ve صلوا'nın manaları olan "istiğfar, dua, namaz kılmak ve namaz kılma yeri (havra)", ilgili âyetler ışığı altında belirtilmiştir.³⁷

Yine günümüz tefsirlerinden birinde, Ahzâb suresinin 56. âyetinin tefsirinde aynı hataya düşülmüş, salât kelimesinin izahında şu yanlış ifadeler yer verilmiştir: "Salât, kök mana olarak, eğri bir ağacı ateşe tutup doğrultmak manasına gelir. Aynı zamanda dua ve namaza da çok yakın şekilde delâlet etmektedir. Gerek dua gerekse namaz insanı hakkın yoluna doğrulttuğu, içindeki eğriliği düzelttiği, hayatını düzene soktuğu için kök manaya yakınlık arz etmektedir."³⁸

Bu açıklamada da yine üç hata ortaya çıkmaktadır. Birincisi salât kavramına صلوا maddesinin manası verilmesi, ikinci olarak salâtın asıl manasının yakın mana olarak ifade edilmesi, üçüncü olarak da, dua ve namaza salât denilmesinin yorumunun yanlış temellendirilerek صلوا'e göre açıklanmasıdır.

Sahih-i Müslim'in muasır şarihlerinden olan Ahmed Davudoğlu بني الاسلام على خمس (İslâm beş temel üzerine bina edilmiştir...) ile başlayan hadis-i şerifin izahında

³⁵ Arapça'da bir fiil farklı bablardan gelmekle beraber aynı mana için kullanılabilir.

³⁶ Bkz. Mevlüt Sarı, *el-Mevârid Arapça Türkçe Lügat*, İstanbul, 1980, s. 877, 878.

³⁷ Bkz. ed-Dâmğânî, Hüseyin b. Muhammed, *Kâmûsu'l-Kur'ân ev Islâhu'l-Vucûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut 1985, s. 284.

³⁸ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, İstanbul, 1991, IX, 4890.

salât kelimesinin manasını verirken şöyle demektedir: “Salât: lügatte dua etmek, kalçayı sallamak, bir şeyi yumuşatıp doğrultmak için ateşe sokmak veya yaslamak manalarına gelir.”³⁹

Davudoğlu'nun verdiği salât kavramının tarifindeki ilk iki mananın **صَلَوًا**'e ait, son üçünün ise **صَلِيًّا**'e ait olduğu buraya kadar verdiğimiz bilgilerden de anlaşılmaktadır. Böylece Davudoğlu da **صَلَوًا** ile **صَلِيًّا**'i aynı kelime zannetmiş, her iki kelimenin de manasını salât kavramının açıklamasında kullanmıştır.

Kur'ân'da Kavram Araştırmaları isimli kitabın salât bölümünde bu iki kelime birbirine karıştırılmış, kaynaklarına atfen verdiği dört lügavî manadan ikisi **صَلَوًا**'ın, ikisi ise **صَلِيًّا**'ın manası olduğu hâlde hepsini salât'ın farklı manaları diye aktarmış, bu yanlış bilgilerin devam etmesini sürdürmüştür.⁴⁰

Bir Yüksek Lisans tezi olan *Kur'ân Semantiği Üzerine* isimli çalışmanın salât kısmında da durum farklı değildir. Yine her iki kelime birbirine karıştırılmış, kaynaklarına atfen verilmiş de olsa bir yanlışın sürmesine vesile olmuştur.⁴¹

Kur'ân'da Temel Kavramlar isimli eserde ise yanlışlık daha da ön plâna çıkmış, salât kavramına anlam olarak **صَلِيًّا**'ın manası olan, “ateşe attı, kızarttı” anlamı verilmiş ve bu kelimenin geçtiği âyetler salât'ın lügat anlamına birer delil olarak zikredilerek yanlışlık pekiştirilmiştir. Salât'ın asıl manası olan dua ise “öte yandan bazı alimlere göre” şeklinde zayıf bir görüş ve tâlî bir mana gibi sunulmuştur.⁴²

Ne yazık ki bazı tefsir kaynaklarında da vuku bulan buna benzer yanlışlıkların yapıldığı eserler oldukça fazla olmakla birlikte, örnek teşkil etmesi açısından yukarıdakilerin zikredilmesinin yeterli olacağı kanaatindeyiz. Aslında faydalı ve değerli birer eser olan bu çalışmaları tenkit etmemizin ve hatalarını ortaya koymamızın sebebi, bunların yeni yanlışlıklara yol açmasını önlemek içindir. Nitekim bu ve benzeri yanlışlıkların sebeplerinden biri de, *Mufredât* sahibi Râğib İsfahânî'nin, bu maddenin izahı sadedinde **وقال بعضهم** (*ve biri de demiştir ki*) ifadesiyle aktarmış olduğu bu yanlış bilgi neden olmuş ve böylece bir **قيل** (*denildi*) ile verilen bu kısım kendinden sonra gelen birçok yanlışlıklara yol açmıştır.⁴³

³⁹ Bkz. Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul, 1973, I, 153; III, 1189.

⁴⁰ Bkz. Mehmet Soysaldı, *Kur'ân'da Kavram Araştırmaları*, Elazığ 1998, s. 96-99.

⁴¹ Bkz. Ahmet Çelik, *Kur'ân Semantiği Üzerine*, Erzurum 2002, s. 55-57.

⁴² Bkz. Ali Ünal, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, İstanbul 1986, s. 501-502.

⁴³ Bkz. er-Râğib el-İsfahânî, s. 491.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Kur'ân-ı Kerîm'de defalarca geçmekte olan **صلو** ve **صلي** kökenli kelimeleri, farklı iki kelime olduğu hâlde tek kelime zannedilmiş ve manaları karıştırılmıştır. Halbuki birincisinin, salât kavramının kendisinden geldiği, temelde “dua etmek” manasında kullanıldığı ve **دَعَا - يَدْعُو - دَعَا** vezninde olduğu; ikincisinin ise “ateşe atmak” vb. manalara geldiği ve **رَمَى - يَرْمِي - رَمِيًا** vezninde olduğu⁴⁴ bilinmektedir. Birinci kelimenin sürekli olarak vâv veya vâv'dan münkalib olan elif-i memdûde, ikincisinin ise yâ veya yâ'dan münkalib elif-i maksûre ile yazılması da bu kelimelerin farklı olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla bu iki farklı kelimeyi bir köke ircâ ederek yapılan değerlendirme ve açıklamaların isabetli olmadığı ortaya çıkmaktadır.

⁴⁴صلياً kelimesinin **رَضِيَ - يَرْضَى - رَضًا** vezninden gelen ikinci bir kullanılışı da bulunmaktadır.